

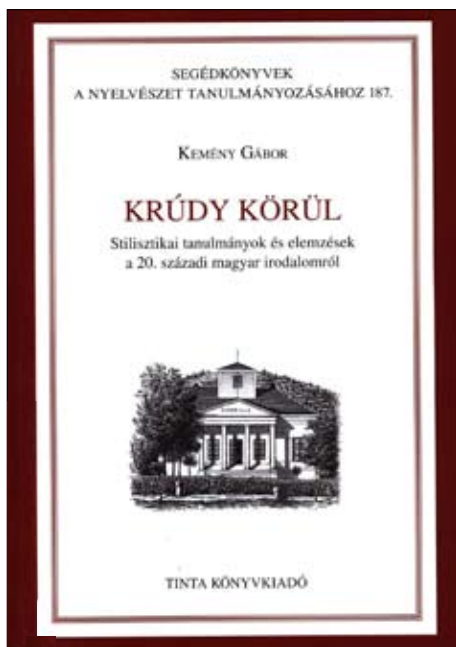
Krúdy körül

Kemény Gábor új könyvéről

Kemény Gábor nyelvész, egyetemi oktató, az MTA Nyelvtudományi Intézete Lexikológiai és Lexikográfiai Osztályának nyugalmazott tudományos tanácsadója, azonban ami ezúttal még fontosabb: Krúdy-kutató, stilisztikai tárgyú kötetek, tanulmányok szerzője. Legújabb könyvének címe – *Krúdy körül* – látszólag egyszerű, azonban igen átgondolt és többértelmű. Jelzi azt, hogy ezúttal a szerző nem csak Krúdyról közöl tanulmányokat három elkülönített egységben, hanem a Krúdyhoz kapcsolható, de más szerzők tollából eredő nyelvi képekről (első fejezet *Hangok és képek*), valamint Krúdyhoz köthető, kapcsolódó szerzőkről, írókról, költőkről, pontosabban műveiről is szól (harmadik fejezet: *Kortársak és utódok*). A mértani középben, a második fejezetben maga Krúdy Gyula áll.

Nagyon jól tette a szerző, hogy a tizenhat tanulmányt, amelyek 2009 és 2015 között folyóiratban vagy konferenciakötetekben láttak napvilágot, így egybefogva is átnyújtja az olvasóközönségnek. Előszó gyanánt (*Egy rozsdás szeghez az egész életet*) Kemény Gábor egyrészt őszinte lírai vallomását osztja meg az olvasóval, másrészt azokat a tényeket közli, amelyek a kötet megszületéshez vezettek.

Az első egység nyitó írásával kis túlzással máris darázsfészekbe nyúl a szer-

ző (*Jegyzetek a művészi hangfestés és a hangszimbolika kérdéséhez*). Kétség nem férhet hozzá, gazdag a támogató szakirodalma e témakörnek, azonban a kérdés – Van-e összefüggés bizonyos hangzók relatív gyakorisága és egész versek, sőt versciklusok jellege között? – némileg kérdés marad. Már feldolgozott korpuszok számadatait tartalmazó szemléletes táblázatokat mutat be a tanulmány, valamint a témával foglalkozó kutatók (Szathmári István, Gáldi László, Zolnai Béla, Zlinszky Aladár, Fónagy Iván és mások)

megállapításait. Végül a szerző saját vizsgálatait (egy Arany-ballada és Krúdy-szövegek) alapján Szerdahelyi István kettős kritériumot tartalmazó megállapításával ért egyet, amely a következőképpen hangzik: „Ha egy szövegben bizonyos hangok aránya feltűnően meghaladja a szokványos gyakorisági eloszlás arányait, s a szöveg jelentése is alapot nyújt ehhez, a hangspektrum kifejezővé válhat, a szóban forgó hanghoz tapadó képzettársításokkal gazdagíthatja a jelentést.”

A *Nagy Melegítő gyermekei* írás arra mutat be példákat, hogyan alkalmazza három magyar ifjúsági regény szerzője a körülírást és a körülíró metaforát az „ősi” nyelvhasználat sajátosságainak érzékeltetésére. A szerző a példák nagy részét Szentiványi Jenő *A kőbaltás ember* című regényéből veszi. A körülírásokat, illetve a körülíró metaforákat három csoportra osztja a tartalom alapján: 1. A tárgyak körülírása, például: „Mikor keresünk *hyukat* a hegyben?” azaz barlangot; 2. természeti jelenségeké, például: „Majd ha az égből *fehér víz* hull a földre...”, azaz hó; 3. állatot jelölő körülíró metafora, például: „Áááá – ámuldozott ujjongva – a *Mozgó Hegy* meg a családja!”, azaz mamut. Az írást közrefogják a nyelv eredetére irányuló kutatások, és annak értékelése.

Az *Újabb törekvések a nyelvi kép fajtáinak csoportosítására* című tanulmány kifejezetten stíluselméleti és forrásértékű, sőt az egyetemi stilsztikaórák tananyaga is lehet. Kemény három plusz egy képcsoportosítással ismerteti meg az olvasót. Először Szikszainé Nagy Irma rendszerezését mutatja be némi kiegészítéssel, annak módosítására irányuló javaslataival, ezután Domonkosi Ágnes újszerű és ötletes elgondolását, amelyben a hasonlatot, a metaforát és a metonímiát, illetve a

megszemélyesítést és a szinesztéziát mint egymást keresztező kategóriákat ábrázolja, és a nyelvi képeknek kilenc fajtáját különbözteti meg. Röviden olvashatunk Nemesi László Attila rendszerezéséről, és ezután a szerző vázolja fel ágrajzzal, kellő részletességgel a saját elgondolását.

Ezt követi egy olyan tanulmány, amely egyetlen képet mutat be, feltehetően Kemény Gábor egyik „kedvencét”, az antonómáziát (*Az antonómázia helye a nyelvi képek családjában*). A sokak számára ismeretlen és meglehetősen idegen fogalom nagyon is érdekes eszközt takar. Olyan alakzat, amely a köznevet tulajdonnévvel, a tulajdonnevet köznévvvel helyettesíti, vagy ez utóbbit körülírással adja meg. Igen gyakran használatos a köz- és irodalmi nyelvben, a szépirodalomban, a történelemben. Természetesen szükséges hozzá a kultúrtörténeti háttér ismerete. Íme, néhány példa: a *Megnáltó* ’Jézus Krisztus’, a *törökverő* ’Hunyadi János’, a *legnagyobb magyar* ’Széchenyi’, *Rómeó* ’rajongó szerelmes’, a *szabadságbarc költője* ’Petőfi’. Kemény Gábor példák sorával igazolja ennek az alakzatnak a sokszínűségét és alkalmazásának nagyszerűségét. Napjainkban is jellegzetesek a sajtónyelvben, például: a *szoknyás Csehov* ’Ljudmila Ulickaja orosz író’. Eggyel tudom bővíteni a szerző példatárát: a *finnek Petőfije* ’Eino Leino’. A szerző sportrajongó oldalát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a rétegyelvől is hoz egy sor példát (a *juhharlevesek* ’a kanadai jégkorong-válogatott’).

Az egységet záró tanulmány a *Stílus-irányzatok a Nyugat első korszakában*. Mint ismert, ennek az időszaknak három fő irányzatát különböztethetjük meg: a szimbolizmust, az impresszionizmust és a szecessziót. A korszak új stílusának az összefoglaló elnevezésére többféle fo-

galmat javasoltak az irodalmárok: modern stílus, klasszikus modernség stb. A jellemzése már könnyebben megragadható: a szókincs terén megszűnik a különbségtétel a „költői” és „nem költői” szavak között, azaz a korszak alkotói bátran emelik be műveikbe egyéb stílusrétegből a kifejezéseket. A színek, érzéki benyomások gazdagsága; eredeti merész szókapcsolatok alkalmazása stb. Ezeket Kemény kevésbé ismert versek mikroelemzésével is igazolja.

A kötet második, *Krúdy Gyuláról* címet viselő egységének első írása eredetileg előadásként éppen Nyíregyházán hangzott el 2008-ban, Krúdy Gyula születésének a 130. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen, és a címe: *Krúdy Gyula ismeretlen regénye*. Bár sokan tudhatják, hogy Krúdy kivételesen termékeny és nagy munkabírású volt, azonban azt talán nem, hogy egyszerre három regényt is írt. Az írás *A pajzsos ember* című művet (Első címén: *Mari, a tél leánya*) mutatja be egyrészt azért, hogy megismertesse a cselekményét azokkal, akik érdeklődnek iránta, másrészt azért, hogy bemutassa a mű stílusát, ami annyira nem elnagyolt, mint ahogy a kritika megítélte. Többet érdemelne Kemény szerint a hatéves kolduska története a koldusvállalkozónál.

A *Krúdy Szindbádja és a Márai-Szindbád a számok tükrében* tanulmány a kvantitatív felmérésen alapuló írások sorát indítja el. Krúdy Gyula összes Szindbád-novelláját és két Szindbád-regényt vetette egybe Kemény Gábor Márai Sándor *Szindbád hazamegy* című regényével úgy, hogy nagyjából hasonló terjedelmű mintákat véve a művekből statisztikailag összehasonlította. (A szavak hossza szótagban mérve, a mondategységek hossza szószámban véve, a mondategységek hossza

a mondategységekben véve, a mondatok hossza szószámban véve, a bekezdések hossza a mondategységekben mérve, a bekezdések hossza a mondategységekben véve, valamint a szófajok aránya és a képzelhetőség). Az összegzésből megtudhatjuk, hogy Márainak a Krúdy-imitációja mind a szintaxis, mind a szófajhasználat, mind a képgyakorosság terén határozottan magasabb értéket mutat, mint feltehető mintája, a Szindbád. Ezzel Márainak az volt a célja, hogy nyomatékosabbá tegye Krúdy stílusa legjellegzetesebbnek vélt vonásait.

Igazi filológiai, oknyomozó tanulmány a *Krúdy Gyula önéletrajzi regényeinek szöveg- és címváltozatai* című írás. Az író önéletrajzi regénye három alkalommal is megjelent. Először *Urak, betyárok, cigányok* címen 1932-ben a *Magyarság* napilapban folytatásokban. Másodszor 1940-ben a *Híd* irodalmi lapban *Dunántúl – Tiszántúl* címmel, harmadszor pedig 1948-ban az *Egy pohár borovicska* című gyűjteményes kötetben. Ez utóbbi nem autentikus, elrontott, meghamisított változat, ugyanis a fent említett irodalmi hetilap szerkesztője, Kállay Miklós önkényesen átdolgozta. Igazi szövevényes „megjelentéstörténetet” vázol fel Kemény, amelyből kiderül, hogy az egyes kiadások közötti különbségek a következőkből fakadnak: félreolvasás miatti szövegromlások, prűdériából eredő változások, a groteszk kifejezésmód kerülésére irányuló változások és a szerkesztő stílizáló, nyelv művelő szándékú beavatkozásai.

Úgy vélem, hogy Krúdy kapcsán a leggyakrabban feltett kérdés, hogy milyen stílust képvisel az író. Erre több tanulmányban is elolvashatjuk a választ. Az elsőként ezt taglaló írás: *Krúdy Gyula impresszionizmusának a kérdéséhez*. A több

szempontot figyelembe vevő elemzés konklúziója: „Krúdy [...] impresszionista is, szecessziós is, »tárgyas-intellektuális« (vagy ha jobban tetszik: realista) is, de tisztán egyik sem, mert kívül és fölötté áll korának stiláris törekvésein, divatjain – önálló stíluszintézist teremt.” (134.) S hasonlóan zárul *A „tárgyas” Krúdy tanulmány* is: „Krúdy, úgy látszik, megmarad annak, aminek korábban is láttam: különféle stílusfejlődési tendenciák vegyítőjének, szintetizálójának.” (143.)

Az író *Vadszölvő* című kötete kilencven publicisztikai írást tartalmaz, még pontosabban karcolatot, jegyzetet, hírfejet. Azonban ezek stilárisan nem különülnek el élesen a szépirodalmi műveitől. Kemény Gábor a *Krúdy Gyula vadszölvőlevelei* tanulmányában három írást elemez (*Féher hajó*, *A „csendilla”*, *A szalonkabát*) deduktív megközelítéssel. Bemutatja, hogy mindháromnak a leggyakoribb és legfontosabb szövegszervező elve az ellentét. Így például a csodálatos nyelvújítási szót címmül kapó *A csendilla* – amely szólóbeli prérházat jelentett –, a múlt és a jelen kontrasztjára épül, valamint arra, hogy a prérházat, illetve borospincét hol kívülről, hol belülről látjuk. A valóban létező épületről fényképet és rajzot is közöl a kötet.

A harmadik fejezet első tanulmánya, *A rajongók – rajongók* című, kifejezetten izgalmas. Középpontjában Móricz áll. Írói pályájának egyik különleges mozzanata, hogy műveit rendszeresen átdolgozta, de nemcsak a sajátjait, hanem más íróit is. Ez a „romboló és újjáépítő” tevékenysége egész pályáját átfogja, az átdolgozások közül Kemény Zsigmond regényének, *A rajongóknak* az „átírása” kavarta a legnagyobb vihart. Visszhangja vegyes volt, de inkább elmarasztaló. Íme, egy ezek

közül, Illés Endréé: „...egy idegen és kontár szobrászi véso hamisít új redőket a befejezett műre. Egy idegen műre. Egy halálnak vagy halhatatlanságnak átadott műre.” Kemény Gábor joggal döntött úgy, hogy az „ügy” végére jár, és elkészíti az eredeti műnek és az átdolgozásnak a számok tükrében való összehasonlítását. Ugyanúgy, ahogy korábban a *Krúdy Szindbádja és a Márai-Szindbád* című tanulmányban tette. Íme, az összegzés: *A rajongók* átdolgozását stilsztikai, de különösen regénypoétikai szempontból sikertelen vállalkozásnak kell minősítenünk, megerősítve ezzel Illés Endre és mások véleményét.

Sokkal sikeresebb „újraírásról” számol be a szerző a következő írásában, igaz, itt saját novella átdolgozásáról van szó, Kosztolányi Dezsőéről (*Egy fiatalkori Kosztolányi-novella két változata: Ilike az asztalnál – Ozsonna*.) A cím és főszereplő neve is megváltozott, és terjedelmes betoldásokkal egészült ki. Az akkurátus elemző és egybeveto vizsgálat végkövetkeztetése, hogy jó novellából remekmű született. A függelékben elolvashatjuk a két változatot, ez nagyon szemléletes teszi a tanulmányt.

Ha szabad ilyen szubjektív megfogalmazással élni, azt kell mondanom, hogy *A szöveganyag nyelvisége – plusz valami más...* Weöres Sándor: *Via vitae* című vers és annak elemzése elementáris erővel hatott rám. Az előbbi zseniális, az utóbbi mintaszerű. A Büky László 70. születésnapja alkalmából elhangzott előadás nyomtatott változatának mottója egy, az ünnepelttől származó gondolat lehet: „[...] nemcsak az ember olvassa a verset, a vers is az embert, ami úgy értendő, hogy a nyelvi szerkesztmény a maga egészében mindössze keret, hordozója valamely világtudásnak.”

A vers az életút felvillantása, az elemzés három strukturális szervezőerő bemutatása: a térbeliség és időbeliség kontrasztja, az emberi és a természeti szféra kontrasztja, valamint a személytelenség és személyesség kontrasztja.

A „*Cetlik*” a *Mándy-stílus*hoz tanulmány zárja a fejezetet, és egyben vissza is kanyarodik Krúdyhoz. Mándy Ivánnak az volt a szokása, hogy apró cetlikre jegyezte fel ötleteit, és ez a motívum saját műveiben is előfordul. Ugyanakkor ezek a papírszeletek nemcsak a memorizálásra voltak jók, hanem összefüggtek az író alkotásmódjával is: írásai apró elemekből, gondolatfutamokból, egymáshoz lazán kapcsolódó képzettársításokból tevődnek össze. Ennek jegyében olvashatunk az *Utazás előtt* című novelláról a már korábban is alkalmazott statisztikai módszerű elemzéssel.

A legutolsó írás egy újabb arcát mutatja a szerzőnek: a nyelvi ismeretterjesztőét, az Édes Anyanyelvünk folyóirat szerkesztőjét, a nyelv művelőjét. Az „*Áldassék a lektor!*” című tanulmány a következő, öröknek tűnő kérdést veti fel: Vajon minden jó, amit az írók írnak? Vagy esetleg ők is rászorulnak egy kis szöveggondozásra, a nyelvhelyességi-nyelvhasználatai hibák javítására? A problémát abból az

esetből indítja a szerző, amikor Lőrincze Lajos Tersánszky stílusában kifogásolt néhány pongyolaságot. Ezek után az író-társak inkább elutasítva az eljárást, mint támogatva szóltak hozzá a kialakuló vitához. A konklúzió: A Pegazusnak szárnya is van, mégis megbotlik, azaz „Áldassék a lektor!”, de csak akkor, ha jól és tapintatosan végzi a dolgát.

Kemény Gábor iskolapéldáját adja annak, hogyan kell tudományosan, de ugyanakkor közérthetően fogalmazni. A filológiai pontosság és az élvezetes megfogalmazás nem csak az olvasók számára örömteli, érződik, hogy maga a tanulmánykötet szerzője is milyen nagy odaadással, pontossággal, precizitással és örömmel írta munkáját.

A kötet bemutatása csak a szokásos, azonban ezúttal hangsúlyos ajánlással zárulhat: nem csak nyelvészeknek, irodalmároknak, tanároknak, egyetemi-főiskolai hallgatóknak szól, hanem minden értelmiséginek, irodalombarátnak, akik szeretnének elmélyedni a 20. századi magyar irodalom nyelvi szépségeiben.

KEMÉNY GÁBOR: Krúdy körül. Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról. Budapest, 2016. Tinta Könyvkiadó, 238 p.

MINYA KÁROLY